

Pospíšil, Ivo

Pozapomenutá linie ruské literatury: kataklyzmatický kosmismus, jinakost a identita

Новая русистика. 2024, vol. 17, iss. 2, pp. 49-57

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2024-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81477>

Access Date: 20. 02. 2025

Version: 20250220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pozapomenutá linie ruské literatury: kataklyzmatický kosmismus, jinakost a identita

Ivo Pospíšil

(Brno, Česká republika)

[маргиналии]

Když jsem nedávno pracoval na článku *Достоевский посреди подспудных литературных течений и жанров*, znovu jsem si uvědomil, že v díle tohoto klíčového autora, na jehož vícevrstevnatost v poslední době znovu upozornila Lenka Odehnalová ve své monografii o *Deníku spisovatele* [POSPÍŠIL 2023], je přítomno několik poloskrytých linií: ta groteskně absurdní je dnes již vnímána jako samozřejmost [MÜLLER 1978], ale dříve se jen těžce, zejména v bývalém sovětském prostoru, prosazovala proti schematické panrealistické interpretaci autora. Ta, o které se chceme zmínit, je také poloskrytá, i když místy v díle Dostojevského doslova bije do očí, zejména v některých pasážích jeho beletristické a publicistické tvorby. Nejčastěji se cituje Dostojevského úvaha o Velkém a Malém voze z první kapitoly *Deníku spisovatele* za rok 1876 vycházející každý měsíc (zde je to leden) *Místo předmluvy, o Velkém a Malém voze, o modlitbě velkého Goetha a vůbec o špatných zvycích* (*Вместо предисловия о Большой и Малой Медведицах, о молитве великого Гете и вообще о дурных привычках*). Předmluva předchází pasáži o náhodné rodině, o níž L. Odehnalová píše ve zvláštní partii své knihy. Podle Dostojevského Werther ve známém Goethově románu těsně před spácháním sebevraždy lituje, že už neuvidí krásné souhvězdí Velkého a Malého vozu a loučí se s ním. Ach, jak se v tomto malém znamení prozradil tehdy sotva začínající Goethe, lehce parafrázujeme slova ruského klasika. Důležitost této pasáže si uvědomoval i tehdy už bývalý formalista Viktor Borisovič Šklovskij, který si však i v 50. letech minulého století udržel dobré formalistické vychování a toto napsal v úvodu své slavné knihy *Pro a proti*, vlastně osobitě rehabilitaci Dostojevského vzápětí po dedikaci synovi Nikitovi, který 8. února 1945 padl ve Velké vlastenecké válce: „Самоубийца Вертер, кончая с жизнью, в последних строках, им оставленных, жалеет, что не увидит более «прекрасного созвездия Большой Медведицы»,

и прощается с ним. О, как сказался в этой черточке только что начинавшийся тогда Гёте!» Так писал Достоевский в «Дневнике писателя». Само название первой главы «Дневника» звучит так: «Вместо предисловия о Большой и Малой Медведицах, о Молитве великого Гёте...» Это высокий голос, но голос принадлежит Достоевскому. Вертер перед концом вспоминал и говорил о звездах. Первый раз Лотта показала ему отрывок из Оссиана: «Звезда сумрачной ночи, как прекрасно мерцаешь ты на западе...» Это начало песен о смерти. Второй раз о звездах говорит сам Вертер в последнем письме к своей возлюбленной. «Я подхожу к окошку и вижу, моя милая, и вижу еще сквозь вьющиеся и мчащиеся тучи одинокие звезды вечного неба! Нет, вы не упадете! Предвечный хранит вас и меня в своем сердце. Я вижу звезды Возничего, самого приветливого из всех созвездий». Вот настоящие слова Вертера. Дальше он писал о розовом банте Лотты, сохраненном в кармане фрака. Широта картины неба, прямое сопоставление мира и человека принадлежит в начале «Дневника писателя» самому Достоевскому. Достоевский так давно и столько раз прочел Вертера, что отдельные строки романа переставились и слились в его сознании. Большая Медведица заменила «приветливое созвездие Возничего». Глубоки были могилы, голоса обывателей, которых слушал и понимал Достоевский. Но звезды, которые его вели, светят для всего человечества.“ [ŠKLOVSKIJ 1957].

Čím byly tyto hvězdy údajně Wertherovi podle sugesce Dostojevského tak drahé? Pokračujeme v parafrázích ruského klasika. Tím, že si uvědomoval, když je stále refleктоval, že on sám není atom, že veškerá tato propast tajemných zázraků Božích není výše než jeho myšlenky, jeho vědomí, není výše než ideál krásy, který spočívá v jeho duši a spojuje ji s nekonečností bytí... jaké to štěstí cítit tuto velkou myšlenku, která se mu otevřela: tomu, kdo je on, vděčí jen své lidské tváři. Tolik *Deník spisovatele* odkazující k celistvosti vesmíru a místě člověka v něm a k souvislostem lidského bytí s kosmickým děním, s hloubkou nebe, o němž vlastně nic nevíme.

Ruský kosmismus je dnes v mezinárodním rámci velký pojem, o němž se píšou studie, najdeme jej v antologiích a encyklopediích v různých jazycích, především v ruštině a angličtině [VERNADSKIJ 2024; GROJS 2015; GROYS 2018; GAČEVA 2019]. Je primárně spojován se samostatným filozofem Nikolajem Fjodorovičem Fjodorovem (1829–1903), vlastním jménem – kouzlem nechtěného – Gagarin, nemanželský syn knížete Pavla Ivanoviče Gagarina (1798–1872), přičemž mu bylo přiděleno jméno kmotra. Gagarinovi, jak známo, byl slavný ruský šlechtický rod, z jehož řad pocházel např. Ivan Sergejevič Gagarin (1814–1882), pařížský jezuita. Nikolaj Fjodorov byl do značné míry samouk, spíše myslitel, jak se někdy označuje (a spojuje se se Sókratem) než katedrový filozof, připomíná tak učitele Ciolkovského, který se k němu, jak známo, hlásil, stejně jako ruští filozofující spisovatelé Lev Tolstoj,

Fjodor Dostojevskij nebo Vladimir Solovjov, jejichž dílo bývá s Fjodorovem tradičně spojováno. Fjodorov byl současně věřící a církevní činitel, bibliograf, bibliolog a také iniciátor tzv. ruského kosmismu; k podobnému učení se později hlásil i neotomista Teilhard de Chardin, kromě Konstantina Eduardoviče Ciolkovského také Vladimir Vernadskij, biofyzik Alexandr Čiževskij, Nikolaj Roerich, Jelena Roerichová i slavný paleontolog a spisovatel Ivan Jefremov, všichni spjatí s filozofií a přírodními vědami. Fjodorov se nerad fotografoval, takže nejslavnější je jeho portrét z dílny Leonida Pasternaka, otce básníka a prozaika.

Nikolaj Fjodorov vytvořil vlastně Weltanschauung, celý světový názor vycházející z nového pochopení role člověka ve vesmíru s tím, že se opíral orientální myšlení, ale také s ním spjaté křesťanství ve smyslu překonávání smrti a spojování života s vesmírným děním. Tento holistický pohled údajně v leccems předvídal problémy, jež se v souvislosti s ekologickou, klimatologickou a společenskou krizí začaly výrazněji objevovat od druhé poloviny 20. století, ale v něčem jde také o modernizaci a dotváření jeho názorů; faktem však zůstává, že ruská náboženská filozofie jako celek měla v leccems vizionářský charakter (Vladimir Solovjov, Nikolaj Berďajev, Dmitrij Merežkovskij aj.).

Když se uvádějí Fjodorovovy inspirace pro umění a literaturu, obvykle se začíná druhou polovinou 19. století, ale zde se snažíme ukázat, že v době, kdy bylo Fjodorovovi jen několik let nebo se ještě nenarodil, existovalo již v ruské preromantické, romantické a postromantické poezii dění, které vytvářelo širokou základnu toho, co bylo později nazváno kosmismem, jinak řečeno v ruské lyrice probíhá na konci 18. a v první třetině 19. století aktivita, která připomíná německou „romantiku“, tedy spojování poezie a filozofie, které univerzitní romantici v Německu, mj. bratři Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel (1772–1829) a August Wilhelm von Schlegel (1767–1845) pokládali za nejvyšší lidské činnosti. Jinak řečeno: ruští realisté sui generis, jakými byli Lev Tolstoj a Fjodor Dostojevskij, v dotyku s koncepcí Nikolaje Fjodorova anticipovali pozdější vývoj zrcadlící se v dílech uváděných myslitelů 20. století; ale byli zde i dávnější předchůdci, básníci, na něž zapomíná, i když na ně bylo v průběhu desetiletí vícekrát v různých kontextech upozorňováno.

V ruské literatuře je patrná tendence k stahování, kontrakci, krácení poetologických komplexů, takže například klasicismus se často propojuje s preromantismem nebo proromantismem a jeho prouděním a také s pozdním rokokem, a naopak vrcholný romantismus se někdy vrací ke klasicistickým poetikám (Puškin), a anticipuje tak postromantismus, jenž se skrze klasicismus a jeho tvarovou disciplínu, prostotu a zdrženlivost probíjí k ranému realismu, který potom koexistuje s radikálním romantismem (např. kontrast Puškina a Lermontova; osobitým příkladem může být lyrika F. I. Tjutčeva). To, že právě Dostojevskij je podivný realista svého druhu, je ovšem známo.

Dostojevskij je především romanopisec a novelista, autor deníků, publicistiky, cestovních poznámek. Nicméně v jeho tvorbě se projevují i výše zmíněná znamení spjatá s kataklyzmatickým prouděním zralého romantismu J. A. Boratynského (tak by se jeho příjmení mělo psát, jak doložili někteří literární historici, vzhledem k polskému původu) a především F. I. Tjutčeva. Ve spojitosti s fenoménem šílenství jsme o tom psali v knize z roku 1995 a došli jsme k závěru, že u Tjutčeva kataklyzmata podobného druhu nacházejí východisko v imperiálním expanzionismu, například v rámci slavjanofilství [POSPÍŠIL 1995]. Oba – J. A. Boratynskij [*Poèzija...*; FRIZMAN 1966; KJETSAA 1973] a F. I. Tjutčev [VOLYNSKIJ 1922; EKŠTUT 2003; KOZLYK 1997] – představují vrchol ruské reflexivní, filozofické lyriky a – jak se zdá – právě propojenost, pronikání literárních směrů nelze pochopit bez tohoto tematického přesahu, jenž zasahuje žánrovou podobu artefaktů.

Pohyb v clusteru literárních směrů a jejich poetik, v řetězci propojených poetologických obrazných systémů vede k počátkům ruského kosmismu, který se rodí v poezii, próze, zejména v románu, a vědeckých narativech a proniká do přírodních věd a „kosmické“ filozofie a specifické žánry krásné literatury, jako jsou science fiction, horror, varovný román, dystopie, ukazují na jeho životnost. Takže reflexe a kontemplace Dostojevského o přírodě a vesmíru v jeho dílech mohou vést k přesvědčení, že právě on je předchůdcem ruského kosmismu vědeckého a publicistického, i když představy a koncepce se od sebe liší. Mezi nimi zauímají pevné místo zmínění Nikolaj Fjodorovič Fjodorov, Vladimir Ivanovič Vernadskij (1863–1945) [VERNADSKIJ 1994], Konstantin Eduardovič Ciolkovskij (1857–1935), Matest Mendelevič Agrest (1915–2005), Iosif Samuilovič Šklovskij (1916–1985), Alexandr Petrovič Kazancev (1906–2002) a ovšem také a snad především Ivan Antonovič Jefremov (1908–1972), všichni vědci a současně spisovatelé a popularizátoři vědy, kteří zásadně působili na autory spekulativních záhadologických bestsellerů druhé poloviny 20. a počátku 21. století, včetně Ericha von Dänikena (ročník 1935). V poslední době se touto tematikou zabývá V. N. Demin [DEMIN 2014]. Dostojevským jako předchůdcem ideje ruského kosmismu se zabýval běloruský filozof, odborník na Vernadského a kosmismus P. S. Karako/Karaka [KARAKO 2021].

To, že Dostojevskij se ve svém beletristickém díle vyjádřil k idejím kosmismu, jež jsou základnou a pozadím nejen teoretických úvah v různých vědních oborech, ale i praxe kosmického výzkumu, včetně kosmických letů, podporovaných špičkovými technologiemi, je významné pro literární vědce, ale s uváženým transferem i pro jiné disciplíny budující svá východiska na ideji, že lidstvo vzešlo z vesmíru a do něho se znovu vrací, že zasuté vzpomínky na náš příchod z hvězd jsou obsaženy v mytických obrazech, naracích a náboženstvích.

Kosmismus obsahuje, byť spíše implicitně, i ideu identity a jinakosti, jejichž hledání a nacházení se zde protíná (viz dále), o čemž svědčí právě básnická tvorba, která takto

anticipuje i prózy Dostojevského a další vývoj ideje komismu v dílech výše zmíněných vědců a spisovatelů. Pozapomenutá linie ruského kosmismu v krásné literatuře začíná vznikat v preromantismu a raném romantismu. To, co je na zrodu ruského básnického kosmismu pozoruhodné, je jeho sepětí se šílenstvím a smrtí.

Jak jsme v uvedené knize o šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století psali, u kořenů ruského kosmismu stál básník Vasilij Andrejevič Žukovskij (1783–1852), který bývá spolu s K. N. Batjuškovem pokládán za učitele a přímého předchůdce A. S. Puškina (byl ostatně i jeho osobním přítelem). Narodil se jako nemanželský syn statkáře Afanasije Ivanoviče Bunina (je příbuzným prvního ruského nositele Nobelovy ceny za literaturu Ivana Bunina) a zajaté Turkyně Salchy v Tulské gubernii. Jméno přejal od svých adoptivních rodičů (Andrej Grigorjevič Žukovskij byl přítelem básníkovy otce). Další životní etapy včetně pobytu v moskevském univerzitním penzionu a nešťastná láska posílily v něm mystické nálady, snad do jisté míry dané zděděnou východní apatií a kvietismem. Kapitulu šestou o kataklyzmatické ruské romantické poezii jsme v knize o šílenství příznačně nazvali *Smrt rozumu, Rusko a kosmická poezie* (V. A. Žukovskij, K. N. Batjuškov, J. A. Baratynskij, F. I. Tjutčev, M. Ľ. Lermontov) a tehdy jsme toto téma spojovali právě s šílenstvím, neboť to je přesně ten fenomén, který člověka může přepadnout, když si uvědomí iracionalitu vesmíru, jeho nezměrnost, nepředstavitelnost a na druhé straně konečnost lidského života a současně jeho úzkou spojitost s lidským nitrem. Teprve v Moskvě začíná Žukovskij prospívat, a dokonce psát básně; předtím o něm učitelé tvrdili, že je neschopný. Odchod ze státní služby, pasivní vztah k největší lásce Marii Protasovové (v jednom pozdním dopise ji dokonce žádá o vrácení milostné korespondence), naprostá loajalita trůnu (byl vychovatelem následníka), stejně pasivní jednání v případě osudného Puškinova souboje, a nakonec sňatek a odjezd do Německa, kde umírá, dokládají jeho „pozorovatelský“ (nehledě na všechny dobré činy, kterými svému okolí prospěl) vztah ke světu. „Filozofie“ Žukovského se dosti výrazně rýsuje již v jeho raných básních. Preromantické směry, zejména sentimentalismus, a později romantismus, se šťastně spojily s melancholickými osobnostními předpoklady. V knize, na niž odkazujeme, jsme vývoj Žukovského thanatologie, utkvění ve smrti jako šťastné zemi – na rozdíl od tohoto světa coby slzavého údolí – dokládali řadou ukázek jeho poezie, včetně překladů nebo parafrází německých básníků hnutí Sturm und Drang. Již jako čtrnáctiletý (1797) píše Žukovskij ódu, v níž se jakoby symbolicky spojují jeho „fixní ideje“, klíčové myšlenkové okruhy: oslava klidu, harmonie a ruského samoděržaví. Příznačné jsou již první dva verše: „Откуда тишина золотая / в блаженной северной стране.“ „Zlatý klid“, který podle dětského básníka vládne v severní velmoci, je podpořen pojmy jako „zákon“, „smíření“ a „moudrost“. V Žukovském se projevují dva rozporné póly existence: úzkost ze života a smrti překonává pevnými body – jeho až úporná, horečnatá, devótní oslava carů a jejich rodinných příslušníků (po

Pavlovi I. oslavil Alexandra I., Mikuláše I. a Marii Fjodorovnu) je spíše než úsilím o momentální prospěch vedena touhou po pevnosti systému a řádu. Život sám je propastí a končí neúhybně ve smrti: „Жизнь, мой друг, бездна / Слез и страданий... / Счастлив стократ / Тот, кто, постигнув / Мирного берега, / Вечным спит сном.“ Proti této nejistotě stojí dva opěrné body: na této zemi, v tomto slzavém údolí je to pěstování ctností a udržování řádu (včetně samoděržaví), pak je tu útěcha ve smrti jako bráně k jinému, vyššímu světu, který pěstováním ctností připravujeme již na tomto světě. O šílenství či ztrátě rozumu se u Žukovského příliš nemluví: je to však hrozba, která je alternativou cílevědomé přípravy na posmrtný život. Alternativou šílenství je štěstí ve smrti, literární motivy s neustálou připomínkou cíle lidské pouti, útěcha v slzách a niterném smutku. Rusko je prezentováno jako klidné, zlaté ticho; světlo je u Žukovského enklávou vyššího světa. Cesta k němu je cestou skrze smrt nebo spánek. Pozoruhodné je, že v podstatě u všech těchto „kosmických“ básníků končí hledání v slzavém údolí smrti v refugiu konkrétní země, velmocenského Ruska s jeho nehybností, nebo u J. A. Boratynského Finska, které si oblíbil a které bylo de facto sto let autonomní součástí Ruského impéria. V. A. Žukovskij je elegik, který skrze líčení „slzavého údolí“, loučení, smrti a smutků směřuje k idyle „zlatého ticha“, které je odrazem kosmického blaženství (zlatavý přisvit byzantských a ruských ikon). Sen, zapomnění, uzavření do sebe sama, osvobozující samota, klid, harmonie, smíření s nezvratným osudem, se smrtí, láska k smrti jako tajemnému vstupu do jiného světa, útočiště v pevném řádu velké země jsou u Žukovského těmi mechanismy, které básníkovi brání stanout nad propastí a ocitnout se na pokraji ztráty rozumu. To se ukazuje i v jeho politických komentářích, jež psal v Německu už jako usazený manžel a otec v předvečer Krymské války.

U K. N. Batjuškova (1787–1855) je „kosmismus“ ztlumený a jen mírně prosvítá mezi elegickými verši o milostném rozchodu, věčném hledání (*Судьба Одиссея*, 1814), které často opět končí u ruské velikosti a její oslavy, podobně jako u klasicistů typu M. V. Lomonosova a G. R. Děržavina.

Přímou spojnicí k vrcholům ruské lyriky, k nimž patří geniální lyrik F. I. Tjutčev, je tvorba J. A. Boratynského (1800–1844). V básních jako *Водопад*, *Разуверение*, *Мой дар убог*, *Смерть*, *Разлука*, *Звезда*, *Паденье листьев*, *Дорога жизни*, *На что вы, дни*, *Две доли*, *Все мысль да мысль*, *Когда исчезнет омрачение*, ale také *Финляндия*, *Предраассудок*, *Недлоносок*, *Череп* a zvláště *Последняя смерть* („Есть бытие; но именем каким / Его назвать? Ни сон оно, ни бденье: / Меж них оно, и в человеке им / С безумием граничит разуменье. / Он в полноте понятия своего, / А между тем, как волны, на него, / Одни других мятежней, своенравней, / Видения бегут со всех сторон: / Как будто бы своей отчизны давней / Стихийному смятенью отдан он.“ [BORATYNSKIJ 2024]). Tam je vlastně vyjádřeno vše, co obsahuje ruský kosmismus, včetně kataklyzmatického zániku světa,

ohrožení z vesmíru a selhání rozumu i návratu do kosmického prostoru, zpět ke hvězdám.

Vrcholem a současně završením této poloskryté linie ruské lyriky 19. století je kosmismus F. I. Tjutčeva, v němž se vesmírné dálavy, neuchopitelnost vesmíru promítají do nezbadatelnosti lidského nitra v básních jako *Silentium*, *Безумие*, *Бессоница*, současně *Русская география*, *Природа – сфинкс*, *Фонтан*, *Умом Россию не понять*, *Я встретил вас*, *На мир таинственный духов*, *На небе месяц*, *Люблю грозу в начале мая*, *Как дымный столп светлеет в вышине* a geniálně propojují ideu kosmu jako rodiště a konečného cíle člověka a záhadné nitro; to vše v chaotických peripetiích mezi ruským mesianismem a lyrickým průnikem patrně nejhutněji vyjádřil již citovaný sborník statí, který editoval A. L. Volynskij roku 1922 a snad z hlediska biografie a psychologie osobnosti i monografie S. Ekštuta [VOLYNSKIJ 1922; EKŠTUT 2003; POSPÍŠIL 2004] a další.

Idea ruského kosmismu, která se promítla do poezie, vědy a koneckonců i do praxe kosmických letů se reflektovala – kromě již uvedeného fenoménu šílenství, z čehož jsme vycházeli v polovině 90. let 20. století – také v souvislosti s dnes módním tématem jinakosti a identity. V nedávné studii jsme jinakost spojovali také s areálem, šlo ovšem o pozemský kulturní areál, ale je zjevné, že ono hledání v kosmu, jenž je lidským rozumem neuchopitelný, stejně jako hlubiny lidského myšlení, vyjadřují nutkání po nalezení nové identity a odlišení/jinakosti. Mimo jiné jsme zde uvedli: „Именно искусство и, главным образом, художественная литература, строительным материалом которой является естественный язык, т. е. орудие ежедневной, обиходной коммуникации, старается релятивизировать принципы инаковости. Разумеется не всегда и не каждая. В том и состоит движение литературы, которая стремится от однозначности культа инаковости к манифестации ее теневых сторон. Таким образом, художественная литература как вид искусства, который осуществляет свою познавательную, эпистемологическую функцию непосредственно, прямым путем, преобразовывается в репрезентативное пространство работы с категорией инаковости, на которую можно смотреть, однако, с разных точек зрения. Из сказанного вытекает относительность инаковости, ее изменчивость, внутренняя противоречивость и ее диахронно-синхронный характер. Инаковость обладает особой ценностью, т. е. важен и ее аксиологический аспект, хотя и он релятивен и изменчив. Его действительность зависит от взаимной связи между лицом одного и другого. Инаковость и ее культ связан с подавлением проявлений того, кто смотрит на лицо иного. Любовь к иному предполагает большую долю самокритики и даже самоотвержения, самоотречения, хотя бы частичное подавление эгоизма и самоутверждения.“ [POSPÍŠIL 2022].

Právě propojení vnitřního a vnějšího, lidského nitra a neuchopitelných prostor vesmíru představuje na jedné straně hrozivé znamení bezmoci lidského rozumu, tedy akcentuje jinakost člověka a vesmíru/světa, jednak kýžený cíl hledání vlastní identity. Kosmismus zrozený v ruské lyrice v období preromantismu, romantismu a postromantismu, jež reprezentují jména V. A. Žukovského, K. N. Batjuškova, J. A. Boratynského a F. I. Tjutčeva, vytvářel postupně mohutný proud, který se napájel z různých pramenů a zasáhl literaturu v širokém slova smyslu, přírodní vědy i filozofii s přesahy k technologické praxi. Ukazuje, jak literatura, v daném případě lyrická poezie, může mít – byť zprostředkovaně, nepřímou a snad i neuvědoměle – značnou společenskou sílu.

Bibliografie:

- BORATYNSKIJ, Je. A.: *Poslednjaja smert'*. <http://baratynskij.lit-info.ru/baratynskij/stihi/poslednyaya-smert.htm>. [online]. [cit. 10.12.2024].
- DEMIN, V. N. (2014): *Ruskij kosmizm včera, segodnja, zavtra*. Moskva.
- ÈKŠTUT, S. (2003): *Tjutčev. Tajnyj sovetnik i kamerger*. Moskva.
- FRIZMAN, L. (1966): *Tvorčeskij put' Baratynskogo (1800–1844)*. Moskva.
- GAČEVA, A. (2019): *Ruskij kosmizm v idejach i licach*. Moskva. https://biblio.imli.ru/images/abook/russliteratura/Gacheva_A._Russkij_kosmizm_v_ideyax_i_liczax.pdf. [online]. [cit. 10.12.2024].
- GROJS, B. (2015): *Ruskij kosmizm. Antologija. Teorija ruskogo kosmizma v istoričeskoj perspektive*. Moskva.
- GROYS, B. (ed.). (2018): *Russian Cosmism*. Cambridge.
- KARAKO, P. S. (2021): Idei kosmizma v literaturnom nasledii F. Dostojevskogo. (K 200-letiju so dnja roždenija). *Vestnik VGU. Serija: Filosofija*, 2021, 2, s. 32–46. <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/phylosophy/2021/02/2021-02-04.pdf>. [online]. [cit. 10.12.2024].
- KJETSAA, G. (1973): *Ževgenij Baratynskij: žizn' i tvorčestvo*. Oslo.
- KOZLIK, I. (1997): *V poètičeskom mire F. I. Tjutčeva*. Ivano-Frankovsk.
- MÜLLER, B. (1978): *Absurde Literatur in Rußland: Entstehung und Entwicklung*. München.
- ODEHNALOVÁ, L. (2023): *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*. Brno.
- Poèzija mysli: ot romantizma k sovremennosti. K 220-letiju Je. A. Boratynskogo. Kollektivnaja monografija*. (2023). Obšč. red. i sost. Je. A. Tacho-Godi. Sank-Peterburg.
- POSPÍŠIL, I. (2023): Dostojevskij důkladně a nově: vnější i vnitřní pohled. *Novaja rusistika*, 2023, č. 2, s. 45–51.

- POSPÍŠIL, I. (1995): *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2022): *Inakovost' i areal'nyje issledovanija. Otherness and Area Studies. InNy/InNość we współczesnej literaturze europejskiej*. Siedlce.
- POSPÍŠIL, I. (2004): Návrat literárněvědných biografii. *Opera Slavica*, 2004, č. 1, s. 60–61.
- ŠKLOVSKIJ, V. (1957): *Za i protiv. Zametki o Dostojevskom*. Moskva.
- VERNADSKIJ, V. I. (1994): *Dnevnik: 1917–1921*. Kijev.
- VERNADSKIJ, V. (2024): *Russkij kosmizm. Naučnoje ponimanije zemnogo mira i Vselennoj*. Moskva.
- VOLYNSKIJ, A. L. (red.). (1922): *Tjutčev. Sbornik statej*. Sankt-Peterburg.

Summary

The Neglected Line of Russian Literature: Cataclysmic Cosmism, Otherness and Identity

The author of the present article deals with the so-called Russian cosmism, now the extremely popular phenomenon analysed in special books, anthologies, and studies all over the world, which is usually connected with the philosophy of Nikolay Fedorov and his Russian followers, writers and scientists, such as Leo Tolstoy, Fyodor Dostoevsky, Vladimir Vernadsky, Konstantin Tsiolkovsky, even the French neothomist Teilhard de Chardin and others. The main goal of this treatise is to manifest dominant thematic and conceptual layers of the Russian lyric poetry of the end of the 18th- and the first third of the 19th century, similar to the ideas of German romanticism (die deutsche Romantik) grasping the human life and the existence of cosmos as one whole: the cosmic space is the location the humankind came to and also the refuge which it aims at. The cataclysmic poetry by Vasily Zhukovsky, Konstantin Batyushkov, Yevgeny Boratynski, and Fyodor Tyutchev—many years before Fedorov, Vernadsky and others, formulated the basis of the future philosophy of cosmism and at the same time represents the real aesthetic top of world lyric poetry linked with the most contemporary ideas of otherness, identity and self-identity as the search for them demonstrates the genuine core of its effort.

About the author

Ivo Pospíšil, Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czech Republic, ivo.pospisil@phil.muni.cz

